

Мадярська свобода.

Не раз, не два доводить ся нам читати великі похвали на мадярську свободу. І пишуть про неї не лиш Мадяри, або їх прихильники та приятелі, як от хоч би наші найблизші сусіди і також приятелі, Поляки (не даром же зложено приповідку: Polak, Węgier dwa bratanki, czy do szabli, czy do szklanki!)¹⁾, але й такі далекі від Мадярів люди, як Росвяни, а навіть — *quis teneatis* — представителі народів, тиснених Мадярами в Угорщині. приміром, Русни!

Якже можна пояснити таку неприродну появу? Дуже просто: або інтересом, або незнанем угорських відносин.

Коли за угорською свободою кричать Поляки, то в тім їх інтерес. Угорщина й Галичина визначають ся тим, що в них полишило ся багато стародавніх пережитків із середньовіччя в різних інституціях та публичнім житю обох країн. Надто і тут і там ведуть у всім перед шляхтичі, зорганізовані в сильний блок, який не легко розбити, бо вся сила моральна й матеріальна, політична й економічна в руках шляхти і добровільно шляхтичі не випустять її ніколи. Зміни в політичнім житю одної країни вплинули би — хоч посередно — на зміни в другій країні. Зломане політичної переваги шляхти в Угорщині потягло би за собою зломане переваги Мадярів над немадярськими народами. Се очевидно відбило

¹⁾ Найновіше братанє Мадярів із Поляками заініціювали студенти; незабаром мають приїхати до Львова будапештенські студенти університету і задокументувати свої польські симпатії зложенєм вінця на памятнику А. Міцкевича.

ся б на цілій Австрії, а в першій лнії на Галичині, де прийшло би також до зломаня сили шляхти і панованя Поляків над Русинами. Підпирати отже Мадярів у всім, що не колідує сильно з польськими інтересами і намірами, лежить в інтересі Поляків, бо підпирючи Мадярів вони посередно піддержують і себе. І навпаки. Мадярські інтереси вимагають піддержувати Поляків, бо се виїде їм самим на користь. Поляки не даром отже вихваляють мадярську свободу.

Вихвалюване мадярської свободи иньшими народами лежить у незнаню краю і його відносин, що я й попробую вказати.

Візьмім лише остатні події з угорських політичних справ. На чолі правительства стає Феєрварій. Коли він служив перше довгі літа як міністер гонведів, був таким самим мадярським патріотом, як Андраші, Апоні і т. д. Тоді належав він до ліберальної соймової більшости. Колиж став міністром-президентом із упадком ліберальної партії проти волі теперішньої соймової більшости, його проголошено манекеном „віденської камарилі“, яка стремить до того, аби здавити „мадярську свободу“ і ин. Якже він погрозив соймовій більшости заведенєм загального голосованя, його проголошено народнім зрадником, а на чолі найбільших крикунів проти Феєрварія і Відня стає — хто? Банфі, той самий Банфі, що переводив кроваві угорські вибори, не менше славні від галицьких, при помочи війська сировадженого з Галичини, і проти якого писано тоді сяжневі статі в обороні такої самої „мадярської свободи“, як і нинішня. В сути річи ні Феєрварій, ні Банфі не змінили ся протягом кількох літ; не змінили ся й усякі иньші пани, в роді Кошута, Юста, Зічія і т. д. Змінила ся лише політична шахівниця і розпочала ся на ній трохи відмінна політична гра, якої вислідом остаточно буде, що на місце А, В, С стануть верховодити в краю Х, Y, Z, ні трохи не ліпші від попередніх.

Цісар кличе на авдієнцію пятох представників соймової мадярської коаліції і замісь дебатувати з ними, відчитує їм програму і відпускає їх. Мадяри, які були певні, що мрії, висловлені в голосній брошурі Цайзіга про великодержавне становище Угорщини (в якій і Банфі умачав свої руки) ось-ось сповняться і що цісар як раз прикликав їх нарадити ся над справою збільшеня мадярського гльоба, розумієть ся, образили ся. Се-ж нарушенє „мадярської свободи“. І знов ріжні газетярі закричали про „мадярську свободу“.

Я не буду вдавати ся в оцінку мотивів, задля яких Феєрварій удавав чи дійсно думав завести в Угорщині загальне голосоване¹⁾, та чи прийняте цісарем представників малярської коаліції могло і повинно було бути інакшим, — за те бодай кількома словами завначу погляди прихильників „малярської свободи“ на обі справи.

Що до першого, то безсумнівна річ — так говорять ті прихильники — що як у Австрії Кербер зробив союз із соціялістами, так в Угорщині Феєрварій — для поборювання національних стремлїнь. Тому то угорські соціялісти уряджують тепер демонстрації проти „народних провідників“ та дуть і топчуть у болоті народні угорські відзнаки. В хвилі, коли „цілий народ“ угорський (?) єднає ся в боротьбі з віденською камарилею і бюрократією, соціялісти на даний знак роблять дїверзію і розбивають народню єдність. Їх поступуване буцім то тим поганійше, що скоалїзовані сторонництва не противні (!) в засаді заведеню загального голосованя; вони лише противні, аби клїка, що стоїть на услугах віденської камарилі, уживала справи загального голосованя до поборювання народнього руху. Те, що нині дїється на Угорщині, не зміцняє лояльности до династії і так само не зміцнить його вдячність соціялістів за заведенє загального голосованя. А угорська аристократія, примушена вибирати між патріотизмом і лояльністю і рівночасно загрожена в своїм суспільнім стані посіданя, стала вже виразно в боротьбі між королем і народом (sic!) по стороні народнього руху.

А про другу справу от що читаємо „в найбільшій і найповажнійшій“ (очевидно) органі України (Дїло, ч. 206):

„Про вражїне і наслідки, які викликала відправа малярських провідників на малярській суспільности, доносять з Будапешту: Політична атмосфера душна. Всї верстви суспільности без ріжниці сторонництв відчувають заподїяну зневагу. Вже певно й

¹⁾ Найновїйші звістки говорять, що Феєрварій задумє таки серіозно завести загальне голосованє в Угорщині, розбити через те коаліцію, яка вдає прихильність до загального голосованя, а в дійности противить ся йому, і витворити через те нову ситуацію, з якої лекше можна буде знайти вихід, як із дотеперїшньої.

у Відні пізнали, що горда відправа заступників більшости не тільки не осягла ціли, а викликала просто противний наслідок. Ніколи сила і певність себе коаліції не була більша як тепер; ніколи віра в оконечний успіх її політики сильніша. Додати до сего, що тепер ростуть і ряди коаліції, і вже тепер можна бути приготовленим на те, що скликані на д. 3 жовтня збори всіх тих, що згоджують ся з поглядами коаліції, ледво помістять послів, котрі зголосять ся на нараду і піддадуть ся її постановам. Тепер глядають моторів віденської пригоди і певно, що їх найдуть; а обуренє на них є так велике, що ніяке урядове становище не може бути так сильне, щоби его не повалити. Кождий чесний чоловік мусить признати, що провідники коаліції ужили всіх своїх сил і впливу, щоби обуренє малярської суспільности удержати в границях законів. Всі нині відчувають, що успокоєнє може лише в таким разі наступити, коли чим скорше стане ся щось такого, що може причинити ся до успокоєня. Всі перегороди між сторонництвами упали, всі ріжниці політичних поглядів щезли; єдиним серцем і єдиною душею находить ся ціла Угорщина в однім таборі. Всеж таки не щезла давна надія на можливість мирного полагодження кризи“.

Гадаю, що досить сих цитатів, аби кождий, що хоч трошки думає, побачив, які баламуцтва городять люди, що мусять щось написати, а не знають того, про що пишуть. „Народній рух“, „народні стремління і бажання“, „народні провідники“, „цілий народ“ і т. д., се все має бути ідентичне не лише з численними, що правда, малярськими шовіністами (вся інтелігенція малярська, крайно шовіністично виховувана, дає їй головний контінгент найбільше шовіністичному сторонництву незалежности), але з цілим малярським народом, а навіть із усіми народами Угорщини, давленими свобідним малярством не згірше, як недержавні народи в абсолютній Росії; та кілько-б то було крику, як би приміром в угорськїм соїмі зважив ся хто зробити таке порівнанє Угорщини з Росією! Його видав би зараз соїм судам одноголосно і засуджено би його на довголітню вязницю „за підбурюванє проти державної нації“ (шайже всі політичні процеси в Угорщині стоять на сїй формулці!), хоч остаточно тут нема ані нічого образливого, ані неправдивого. Се не було б одначе дивне, бо такий припис „малярської свободи“.

І хто в дійсности криється під тим „народом“, „народнім рухом“ і т. д.? Відповідь на се дістав би легко, хто зайшов би до залі засідань угорського сойму. На цілій землі нема ні більше шляхетського, ні більше аристократичного, ні більше шовіністичного сойму, як угорський (навіть галицький мусить уступити йому першенства). Там мабуть що другий посол, то або граф, або барон. Там видніють візитові карти таких графів: Тіса, Старай, Батяні, Чаки, Чіракі, Лоняй, Куен-Гедерварій, Сапарі, Андраші, Апоні, Зічі, Шенборн, Каролі, Сечені, Фестетіч, Мататіч-Кеглєвіч, Пеячевіч, Ердєді, Телекі і т. д. та таких баронів: Етвеш, Феєрварій, Банфі, Пронай, Каш, Буріян, Фейліч і т. д. Деякі з них засідають у соймі з цілою своєю родиною по мечу (приміром Андраші, Каролі, Сапарі, Зічі — кілька їх є, то або члени сойму, або палати панів), а вже не згадую про те, що посольська гідність переходить усе з батька на сина... За те в попереднім соймі (за міністерства Сейля) засідав аж один — мужик, розуміється, мадярський, бо приміром руські мужики волять вибирати на своїх послів мадярських графів, як у Галичині польських; а чи засідає тепер у новім соймі також із один мужик — не знаю, але як би не засідав ні один, то не було б дива. Хиба сойми для мужиків?

І оттакий сойм делегує своїх репрезентантів до переговорів із королем, як репрезентантів народа (навіть мадярського, не згадуючи про иньші народи)! Чи ж се не сьміх? І хто знає угорські відносини, чи буде балакати про якусь загрожену „мадярську свободу“? Тому то належить уважати зовсім справедливими слова німецького посла Лехера, wypowiedжені в віденським парламенті при дискусії над бесідою Гавча, що Угорщина — се шляхотська республіка, в якій король є лише ліпшим графом; та шляхотська республіка неужиточна вже для новітної держави і тому треба вважати виборчу реформу в Угорщині за патріотичну річ.

Як виглядає „мадярська свобода“ на практиці особливо для нешляхтичів і для не-Мадярів, про те можна томи списати, таї списано їх уже. Поступуване Мадярів зі Словаками, Сербами, Румунами, навіть Німцями, почавши від Колляра, Штура, Гая і ин. та скінчивши нинішніми днями, досить відоме сьвітови (з виїмком одних газетярів). Не минає року, аби в Угорщині не переведено кількох „політичних“ процесів і не засуджено на кримінал і високу грошеву кару (рівночасно) кількох сьмільчаків, що письменно

або устно, „підбурювали“ немадянські нації проти мадярської¹⁾. Навіть учені зазнають переслідування, коли з'являть ся в Угорщині і не заосмотрять ся в „зелізни листи“ яких високо поставлених осіб, як се було недавно ще з одним професором університета з Бреслява (Вайґандом), що хотів студіювати румунські діялекти в Семигороді, або з тодішнім краківським професором (Бодуеном де Куртенé), що хотів студіювати словацькі діялекти; їх арештовано і вислано з границь держави як злочинців, хоч вони нічого незаконного не робили в „свобідній мадярській державі“. До чогож можуть дійти мадярські шовіністи, се покажеть ся найліпше з дрібного, але незвичайно характеристичного факту з остатніх часів. Коли репрезентанти коаліції вернули з Відня від цісаря, студенти університету зробили їм овацію, а соціалісти урядили контр демонстрацію. При тім поштуркали ся одні з другими. На другий день появилася у ректора будапештєнського університету депутація від студентів із домаганєм, аби зараз прогнав усіх студентів, що признають ся до соціалізму! Ректор вправді бажаня не сповнив, але чи се не характеристичне і чи не гарних горожан треба ждати з тих молодих людей, які вже тепер починають так воювати за „мадярську свободу“?

До вінка „мадярської свободи“ мушу й я додати свій листочок.

В 1902 р. минуло 100 літ від уродин Юрія Гуци (Венеліна), угорського Русина, що дав пошн до національного розбудження Болгарів. Сі роковини обходили урочисто деякі Росіяни та Болгари. З тої нагоди подав я в „Записках“ (1902, кн. 3, Miscellaneous, ст. 4 - 6) маленьку замітку про Гуцу п. н. „Кілька причинків до біографії Юрія Гуци (Венеліна)“. В замітці написав я між иньшим таке: „Брат Юрія, Іван, живе у Великій Тибаві як 84-літній старець, але в найбільшій біді, бо сам не годен уже робити, а син його також дуже бідний чоловік. Сей Іван говорив часто о. Балтовичови: „Ой могли би ся пани змилувати і дати нам яку помоч, кедь Юрко такий славний бив чоловік“. Моя замітка звернула на себе може більшу увагу, як заслугувала; її перекла-

¹⁾ Аби читачі мали понятє, за що засуджують мадярські суди, досить буде навести, що минулого року засуджено словацького посла на рік в'язниці і на 1000 корон кари за те, що при виборчій агітації зважив ся сказати: »Словаки! не вибирайте на послів Мадярів, але чесних людей!«

дено на російську й болгарську мову, а наслідком того було, що для Івана Гуци зложено в Одесі 200 корон, а в болгарськiм Собранію був поставлений внесок визначити йому досмертну пенсію. Чи той внесок перейшов і чи признано що Гуці, не знаю; за те 200 корон із Олеси за посередництвом проф. М. Грушевського вислано на Угорщину на руки одного пароха в часі, коли я пробував із причини хвороби далеко на півдні, а той доручив гроші старому бідакови.

Здавалось би, що такий чисто гуманітарний поступок не може викликати ні в кім нічого більше, крім співчуття. Та Мадяри дивлять ся на такі річи инакше.

Вертаючи з півдня, я забажав відвідати одного свого знайомого на Угорській Русі і повідомив його про те. Якеж було мое здивованє, коли я дістав від нього таке письмо:

„А тепер у Вашій особистій справі хочу Вам те сказати, аби Ви чим скорше вибрали ся з Угорщини, а особливо аби Ви не показували ся в нашій околиці, на Угорській Русі, коли не хочете мати великі неприємности з угорськими властями. З якої причини могли би Вас постигнути неприємности, оповім Вам пізнійше. О. Ж. списав до тепер уже два протоколи про свої зносини з Вами“.

Природна річ, що мене сильно зацікавив сей лист і я написав зараз другий з просьбою, повідомити мене, чим я провинив ся проти „мадярської свободи“ та що мені таке грозить. На се дістав я 14. VII. 1903, таку відповідь:

„Коло 20-го січня с. р. появила ся в газеті „Magyarország“ (Мадярщина = Угорщина) обширна статя безіменного автора, в якій він в нагоди, що брат Юрія Венеліна дістав гроші з Росії, подав широку біографію Венеліна¹⁾, при чім зазначив, який з нього був твердий Москаль. Та не досить того; автор написав, що Ви такий самий Москаль і як московський емісар ходите по Угорській Русі і робите тут московську пропаганду, а навіть підпираєте її грішми, як на се вказують гроші вислані брату Венеліна. Наслідком сеї статі правительство наказало старості Балайтію перевести слідство. Балайтій поїхав на сам перед до Великої Тибави і там списав протокол, хто й кілько

¹⁾ Там була перекладена й моя замітка.

гроший дав брату Венеліна. Дізнавши ся, що гроші передав йому о. Ж., поїхав до нього до С. і стягнув із нього протокол, хто, на що і як зібрав сі гроші. Се було 27-го січня (1903). Дня 17 марта появил ся у о. Ж. другий раз Балайтій і списав другий протокол про те: хто Ви, кілька разів були Ви на Угорщині і в нього, що Ви тут робили, де й коли познайомив ся він із Вами? При тім порадив йому повідомити Вас, аби Ви не ходили по Угорщині, а спеціально по Угорській Русі". Пізнійше я довідав ся, що мене велено було арештувати, коли лише появлю ся на Угорщині і мене дійсно арештовано в однім селі, але з иньшої причини, а не наслідком сього розпорядження тай зараз випущено по зняттю протоколу.

Таким чином внавансував я на Москаля і московського пропагандиста, що силпе грішми та став загрожувати „мадярській свободі“. Тай біднаж та свобода, коли вона дрожить перед такими як я пропагандистами, тай перед такими сумами, жертвуваними бідному селянинови, який певне й не розуміє ні пропаганди, ні панславізму, ні загалом ніяких ізмів та ідей, що підкопували би Мадярска!

Так, в Угорщині дійсно є свобода: для панів — робити, що їм подобаєть ся, для мужиків — слухати панських розпорядків, платити величезні податки, давати рекрута і — вмирати в голоду!

Про побут мужиків і про економічні відносини між ними був я зібрав підчас своїх мандрівок по Угорщині значне число інтересних записів; на жаль, більшість із них пропала; та все ще й з тих, які переховали ся, можна не одно довідати ся. Я наведу тут два такі оповідання; перше записане 1896 р. в північній Угорщині (не далеко від Мункача) в Бережській столиці, друге 1903 р. в південній Угорщині в Арадській столиці (не далеко Сербії). Оповідання, як видно, походять із двох протилежних точок та в неоднакових культур: з під пустих Карпат та в урожайної банатської землі; але настрої обох оповідань дуже однаковий, а се найліпше доказує, що гнете угорський народ (без огляду на нації) і що варить ся між ним. Стан той дуже піднесений і більше як десять літ не можна буде його протягти без ґрунтовних реформ; без них не поможе ні та ославлена „мадярська свобода“, ні „мадярська армія“, задля якої нароблено теперішного заколоту в Угорщині.

Перше оповіданє записане в селі Стройні. В нїм відповідає мені мій оповідач на питанє, як йому живеть ся, такими словами¹⁾:

...Но, йа живу так, шчо за горáзд ни знау. Живу ізга рук. Та киб сам жиу ізга рук, най би було. Йи чéтверо дьити у мени. Ізга рук уплáчьюу ўсьáку дань. Вадь коби заробок ўсе буу, найби було й отó. Айбо ни йи заропку ўсе, а ў зимі нигда ни йи його туй, хібá тко свóйї волї маїи... айбо тóму ни йи бидї. Зéмлы тóлько ни мау, шчо нигди ўйти с хижї вон. Йиннум корóвицьу мау і на утú плачьу три срібérны ў лыто пасовóго. Но, киб лем отó, за отó ўже м ни казáу, айбо платї за бóку по золотóму на кóждойи лыто. Ай тóго ни дóста: вармéтьшину платї і идї робї шпитальны! Типéрь продáуим й тоту корóвицьу, бо мўсьуим... І за оту корóвицьу кúпиуим хлѣба, бо ны в ўтки... Типéрь сьа на дрúгу і ни надьу, бо ны зашчо купити і ни кúплю! Ни мау мóй ньяньо нич і йа ни мау!... Іде йарь, óддики ўже вéсна... Та минї йинно, йак йарь, так зимá, бо нигди йаровáти. Истинна прáуда. Тóлько ми но йинно лыпши, шчо типлó, та йи заробок: а ў зимі ни заропку, ничóго ни йи, ни нышчóго жити Чéрез лыто тóлько би чоловік заробїу, шчо було би дагде на зиму перебути йакї тїжны — айбо прийдé óсьинь, таї би й дúшу ўзбалї ш чоловіка!... Ушїтко бируть, кибї лем найшли, і ни звїдауть, ож йак йа буду в дьитми, їж жонóу... І на йиден обїд ни лїшать! І то ни хóчи слúхати, шчо йа кáжу, ож ббїте сьа Бóга, шчо йа в дьитми ўчиньу? Смії сьа й слúхати ни хóчи! Ци минї лехкó було корóву продавати типéрь? Читвэро дьити, ў зимі молóкá ни було, типéрь була би сьа отелїла, айбо мўсьуим продати, бо дóужен буйим, та на хлѣб. Лédвом тóлько оптáх, шчо купїуим кóблик киндирицьи. Таї отó хотыли ўзватї, ай йа кáжу: Ни дам, йа в дьитми в голоду ни поўмирау!... Кáжи: Заробїу ись на паньськóм, ў грóўфа, дутки, шчось дрóва рїзáу! — Заробїуим! Плачьу ўсе, кóльком гóден, ай вирáз им ни гóден. Бо йде вилїгдень, шчо обїх собї хоть пáску купїу, таї на дьити сорочини! — Пришóу бирóу в нотáрушом. Булó двї віка киндирицьи, отó засеквеструвáли у мени, ож кидь ни дам до 14 ньныу три срібérных, то

¹⁾ Се оповіданє було надруковане в передмові до «Етногр. Збірника» т. III, ст. XV—XVI, але що те виданє занадто спеціально і незвісне в ширших кружках, то передруковую тут його ще раз.

продадуть. Лиші́йм буў собі на козу на йинну́; пй́атку бу́йм лиші́ў; тай прійшоў нотáруш, тай узвáў у нья і киндири́цьу!... Такий ту свѣт, йак праўда йстинна.

Друге оповіданє записане в селі Семлаку, де Русинів лиш невеличка горстка. Воно звучить:

Перше б́ило на Семлаку добрі, кед на́ши правослаўни кресті́яни, Русна́ци, прійшли до Семлака, во шаріско́й столи́ци, з Верлі́ха, Дубо́ви, Бехері́ова, а і с Ці́гли, іс Польáнок, із Мерошо́ва. А прóшто óни прійшли? Тя́шки ро́ки б́или. А не́ лем с тих св́ил прійшли, але а і з вѣце. Óни чь́ули, же на мадья́рскім кра́йу йѣ льі́пше. За́ то прійшли ту, же́би мо́гли жи́ти, ай не лем до Семлака, але так ході́ли правослаўни кресті́яни Русна́ци, йак то́ти мури́янки хо́длат, кет през йѣ́дну кў́пку мури́янок віс перѣ́де, так сьа мури́янки росходжа́йут, ка́жда мури́янка св́ій мі́шок не́се, так і óни свóйі лы́тки на хербе́гы не́сли в гирня́цко́го кра́йу на мадья́рскій. Кóтрий де за́шол, та там óстал; кóтрий на Семлаку, котрий на Натла́ку, котрий на Варі́яшу, кóтрий на Кетвѣ́у і на Ві́ндаі і на Це́нци і на Бато́ны і на Пере́ку. Так сьа поросході́ли акура́т, йак і то́ти мури́янки, кет през них віс перѣ́де. А не́ йѣ ай та́ке село, йак Пере́к. На Пере́ку б́ило колі́сі барз добрі, бо ді́стали от паві́ў велі́ку полегóту то́уди. Бу́ли пу́сти зѣ́млы, так йім да́ли на ви́плат, а не́ барз і́ші то́уди хоты́ли, же то йѣ і́ші недóбрі; а те́пер так сьа Бо́гу мо́лвят, ай за́ тим хо́длат, ке́ би йім пан Бі́г бил на помóчи, ра́ди би б́или, ке́ би сьа мо́гли зас до кў́пки в́йти. Б́ила б́ида на кресті́яни́ў правослаўних Русна́кі́ў, бо кет посході́ли на мадья́рскій край, та́ки б́или, йак тот за́яц ў лы́сы: хто не хоты́л, лем то́г сьа на́ ным не пошнóтил. Так сьа трапі́ли і по пй́атме ў йѣ́дны хі́жі бивáли. То то́удий б́ило, кет тя́шкій рік бил. Так óни те́пер хо́тват да́йак й́ншак на́ край в́йти, бо жлы́ б́ило то́удий, кет сьа поросході́ли, а те́пер йѣ і́ше гірше. Во то́удий б́ило льóда мѣ́ньше, зѣ́млы вѣ́цей б́ило, а те́пер сьа льóда наспорі́ло, а панóве зѣ́млы поодбирáли. На та́кі пу́сьты, де гóдни дві ма́ли сѣ́ла б́ити, а там жи́ють те́пер по дво́ме, по трі́о́ме панóве; а му́сват худóбни льóде робі́ти на по́ли да́рмо. Пі́де робі́ти по штира́цать гра́йца́рий на́ ден, а о свóйім хлы́бі. Най со́й ка́ждий пораху́йѣ, ци́ б́уде худóбний, ци́ б́уде пан, ци́ та́кий члóвек, што мат пй́атѣро лы́тий áбо четвѣ́ро, а він не мат борóзди зѣ́млы йѣ́дно́й та́ко́й, же́би хо́ лем ті́ўко мал свóйóго, же́ би сьа мі́г в.....и, áни ті́ўко не́ мат свóйóго. Не́ мат хі́жи, не́ мат

вѣмльї. От пїў пляцу платит трицят срібла арѣнди. Де він пѣтим гѣден вижити зо 40 крайцари, што їх дїстане на напсам? І то най собї кáждий іші раз порахуїе, же жїст на рано за дѣсьят грайцари і жїст на полудне за дѣсьят і на вечерїу за дѣсьят, то уш сут трицят грайцарий; уж му не остало в його напсаму лем 10 грайцарий. Кїуко йому трѣба робити, жеби собї кўпил йѣден мѣтер пшеници? Нїж він заробит на мѣтер пшеници, його дьїти із голѣду помрут! А і тѣго іші рад би худѣбний члѣвек бил, лем кѣдби іші мал кáждий ден напсам на 40 крайцарий. Але кѣт сьа трафит так, ай йак йѣст, же не лем йѣден, áбо двѣме пїшли робїти по 40 кр., лем кѣ' би мáли де. Але ай по два тїжнї сьа не трафит, лѣм сьа так трафит, йак шльїпї кўрї бѣбок зѣрна нáйти. Не йѣден áні не двѣме плачьут пїльа свѣйїх дьїтїй, што їм не мáют што дáти їїсти. Уж йѣдно шест рѣкїу, йак сьа трапїят і найвѣкше пáньство прѣсьят, што векшѣго уж не йѣст, так сьа їм прѣсьят, мáют ѣни вѣмльї дост, а не гѣдни нїйак раз вїстáти. Уш йакїй чьас прихѣдит, же уж сьа бўдут так росходжáти, йак сьа тѣуди росхѣдїли. Пїшол би не лем йѣден, áні не двѣме пїд другѣго крáльа, áле кѣт сперáйут, не хѣтьят пустїти, нáзад їй вертáйут. Уш так їм прихѣдит, же сьа йѣден на другѣго знѣсе; заробїти не гѣден, крáсти не слїбїдно, бо йѣ закавáно, так уш сут нá тьї дрáзьї, же лем тѣто зрѣбїят, же бўде на сїлу йѣден од другѣго брал. Уж їм так допїло, што г вѣ дни, на полудне, мўсит пїти ўзáти, бо сой так мїслит, же му ўшїтко йѣдно; йак му пїльа дьїтїй в голѣду гмѣрти, так му ў криминáрї бїти, бо там ходз лем їїсти дáдут. А дьїти кѣд дѣма помрут в голѣду, та не бўде видьїти. А на улїци му не слїбїдно гмѣртѣму бїти, лем го мўсит варѣска дáти поховáти. Так льўде бесїдўйут, же льїпше не бўде, нїж на пѣред жльї не бўде. Так льўде чекáйут, йак кáньї дѣжлжьу чѣкат, жеби сьа дáйак уж обернўло, áбо дáка колѣра, áбо дака вїйна, бо уж не гѣдни с тьа-гѣбпї терпїти. І так повїдáйут, же льїпше не бўде, нїж най-йаснїший а старїй царь жїти бўде. Так повїдáйут, же йак най-йаснїший царь Бѣгу дўха дáдут, та усѣ сьа мўсит дáйак їншак обернўти. Але зá то лем най їй пав Бїх трїмат до їй чьасу; áле їй прѣсїме с кáждѣй стрáни, йак од вихѣду, так од запáду, кѣби сьа змїлувáли а дáку полѣгѣту дáли, жеби зме їм дьакувáли. На йѣдного сьа рїхтувáли так йак на пáна Бѣга, же тот їм дáйáку полѣгѣту даст, але што сьа стáло? Бѣгу дўха дал. А іше

сьа чьуду́йт лью́де вели́ким чьудо́м, кед його жéна породила, прéци полегóта била, бо худóбним лью́дьям порция́ пропала, а на тóго, што сьа так рихтовáли, так Бóгу дýха дал, а ни йáкой полегóти нé йéст пó ним. Так ўсе лью́де прóсьят Бóга, кé' би він жил, та било лы́пше бýло. А так йé жлы, што уже гíрше на сьвiтi не мóже бiти“.

Коли Феєрварий буде мати на стільки полiтичного розуму, що заграє тепер своїм противникам на струну суспiльних реформ i переведе їх у жите, тодi нi коалiцiї, нi теперiшнiм лiбералам не допоможуть нiякi крики та шовiнiстичнi фрази про „мадярську свободу“, бо народ змете їх iз лица землi, що й слiду по них не останеть ся. Та чи буде мати Феєрварий той розум i силу i волю забрати ся до таких реформ?

Володимир Гнатюк.
